

BILAGA

Till Riktlinje för trygghetsskapande välfärdsteknologi inom vård och omsorg

Bedömningsstöd/Samtycke

Innehåll

SAMTYCKE	3
Olika typer av samtycke	3
SAMTYCKE OCH PERSONER MED DEMENSSJUKDOM ELLER DEMENSLIKNANDE SYMTOM	4
Dokumentation	4
INDIVIDUELLA TEKNISKA LÖSNINGAR	5
Utrustning som fysiskt begränsar den enskilda personens rörelsefrihet	5
Aktiva larm	6
Passiva larm	7
Olika lås på dörren till den enskilda personens bostad	8
Teknisk utrustning som förmedlar ljud från den enskilda personens bostad	10
Teknisk utrustning som förmedlar bild från den enskilda personens bostad	11
TEKNISKA LÖSNINGAR I ALLMÄNNA UTRYMMEN	12
Olika typer av lås på enhets/avdelnings- och ytterdörr, hissar samt grindar vid trappor eller liknande	12
Fördröjning av och/eller larm vid öppning av enhets-/avdelnings- eller ytterdörr, hissar samt grindar vid trappor eller liknande	13
Teknisk utrustning som förmedlar rörelser i allmänna utrymmen	14
Teknisk utrustning som förmedlar bild från allmänna utrymmen	15
NÖDRÄTT - NÖDVÄRN	16

SAMTYCKE

Som tidigare nämnts får tekniska lösningar inte användas mot någons vilja. Innan individuella tekniska lösningar används måste verksamheten försöka ta reda på den enskilda personens inställning till den aktuella lösningen. Det är här viktigt att den enskilde får rätt stöd och/eller hjälpmedel som ger förutsättningar för denne att uttrycka sin vilja.

Nuvarande lagstiftning ger inte möjlighet för anhöriga, gode män eller andra närstående att lämna samtycke till insatser i form av tekniska lösningar.

Ett samtycke kan när som helst återkallas. I de fall någon har svårt att uttrycka sin mening ska hänsyn tas till den enskilda personens reaktion som t.ex. kroppsspråk till de tekniska lösningar som används. Om den enskilde personen med gester eller på annat sätt reagerar negativt till användandet av utrustningen kan ett samtycke inte anses föreligga.

Olika typer av samtycke

Begreppet samtycke innebär i generell mening accepterande eller godtagande av föreslagna villkor. Att ge vård eller omsorg mot en vuxen persons vilja eller att använda sig av tvångsåtgärder kräver stöd i lag. Socialtjänstlagen bygger på frivillighet och ger inte stöd för tvång

Ett samtycke kan vara *uttryckligt*. Med ett sådant samtycke avses att man aktivt antingen skriftligen eller muntligen eller genom t.ex. en jakande nick ger sitt samtycke till viss åtgärd. Ett samtycke kan också vara *konkludent*. Ett sådant samtycke består i att den enskilde agerar på ett sätt som underförstått visar att han eller hon samtycker, t.ex. genom att underlätta åtgärdens genomförande.

En annan typ av samtycke är det s.k. *presumerade samtycket*. Ett sådant samtycke bygger på att den som ska vidta åtgärden förutsätter att den är förenlig med den enskildes vilja utan att samtycket har kommit till uttryck. Med ett s.k. *inre samtycke* avses situationer då den enskilde är fullt medveten om vad som planeras och faktiskt samtycker till åtgärden i fråga, men inte på något sätt låter detta samtycke komma till uttryck. Det går i denna situation endast att anta eller presumera att den enskilde samtycker. Ett sådant antagande måste bygga på att den berörde har informerats om den planerade åtgärden och då inte har gett uttryck för någon motvilja mot att den genomförs. Kraven på samtyckets art bör ställas högre om åtgärderna är av särskilt ingripande natur. Exempel på sådana åtgärder är fastspänning i bälte och inlåsning.

En annan form av samtycke är det *hypotetiska samtycket*. Detta beskrivs ibland som en särskild form av presumerat samtycke. Med hypotetiskt samtycke förstås att något samtycke faktiskt inte föreligger från den det gäller, men att han eller hon skulle ha samtyckt till åtgärden om han eller hon hade givits tillfälle att ta ställning i frågan.

SAMTYCKE OCH PERSONER MED DEMENSSJUKDOM ELLER DEMENSLIKNANDE SYMTOM

Personer som har demenssjukdom eller demensliknande symptom har alla en individuell problematik och således skiljer sig deras förmåga att lämna samtycke till olika tekniska lösningar åt. Förmågan kan också variera för den enskilde individen från dag till dag. Detta betyder att verksamheten alltid måste arbeta systematiskt för att göra den enskilde delaktig utifrån dennes förmåga och ständigt överväga om ett samtycke kan anses föreligga.

Dokumentation

Ett samtycke bör som regel anses utgöra en faktisk omständighet av betydelse som ska dokumenteras i den enskildes journal enligt 11 kap. 5 § SoL.

INDIVIDUELLA TEKNISKA LÖSNINGAR

Utrustning som fysiskt begränsar den enskilda personens rörelsefrihet

Definition: All utrustning som fysiskt begränsar den enskilda personens möjlighet att röra sig fritt som t.ex.

- sänggrindar
- brickbord
- bälten eller liknande

Rättsläget/bedömning: Den enskilda personen ska ha ett individuellt behov av hjälp och stöd som tillgodoses med utrustningen. Den tekniska lösningen ska användas med syfte att skydda, stödja, hjälpa eller aktivera den enskilde individen. Denna ska alltså inte användas generellt för alla på boendet/avdelningen/enheten.

Den tekniska lösningen får inte användas mot någons vilja.

Personer med demenssjukdom eller andra typer av kognitiva funktionsnedsättningar kan ha kommunikationssvårigheter men kan genom sina reaktioner visa hur de upplever en viss åtgärd. Dessa reaktioner får i sådana fall vara vägledande för ställningstagandet om samtycke föreligger eller inte. Om den enskilde exempelvis underlättar genomförandet av åtgärden får ett konkludent samtycke anses föreligga, vilket kan godtas för åtgärden.

Det är inte förenligt med portalparagrafen och begreppet god kvalitet i socialtjänstlagen att frihetsberöva en enskild person. Åtgärder av detta slag får inte användas för att kompensera för till exempel bristande bemanning, brister i kompetens eller att verksamheten bedrivs i lokaler som inte är ändamålsenliga. Det gäller oavsett om den enskilde har samtyckt till åtgärden som sådan eller inte.

Observera att den tekniska lösningen kan utgöra hälso- och sjukvård (medicinsk teknisk produkt). Även i dessa fall kan lösningen endast användas efter att patienten lämnat samtycke. Samtycket kan lämnas skriftligt, muntligen eller genom att patienten på annat sätt visar att han eller hon samtycker till den aktuella åtgärden.

Aktiva larm

Definition:

Alla typer av tekniska lösningar där den enskilda personen aktivt kallar på hjälp.

Detta kan ske genom att personen trycker på en knapp på ett

- armband,

- halsband eller liknande

eller använder annan teknisk lösning för att vid behov komma i kontakt med personal, t.ex. en

- smartphone,

- platta eller liknande.

Vissa av dessa lösningar kan kombineras med en teknisk lösning som medger möjlighet till samtal med varandra (förmedla ljud).

Rättsläget/bedömning:

Den enskilda personen ska ha ett individuellt behov av hjälp och stöd som tillgodoses med den tekniska lösningen. Den ska användas med syfte att skydda, stödja, hjälpa eller aktivera den enskilde individen. Den ska alltså inte användas generellt för alla på boendet/avdelningen/enheten

Den tekniska lösningen får inte användas mot någons vilja.

Alla typer av samtycken från den enskilde kan godtas.

En bedömning av om hypotetiskt samtycke föreligger bör sällan uppkomma då den enskilde genom att använda larmet kan anses ha lämnat ett konkludent samtycke.

Passiva larm

Definition:

Tekniska lösningar som innebär att en signal går till personal när en rörelse, tryckförändring eller position registreras. Det kan t.ex. vara:

- en ljusstråle som bryts när någon rör sig framför den eller en dörr eller fönster öppnas
- tryckförändring i säng, matta eller golv
- GPS-utrustning

Vissa tekniska lösningar medför att larm automatiskt går till personalen. Andra medger att larm endast går till personalen under vissa fastställda förhållanden som t.ex. att den äldre inte lägger sig i sängen igen inom en viss tid eller om den äldre som gått in i badrummet inte kommer ut inom en viss tid.

Vissa av dessa lösningar kan kombineras med en teknisk lösning som medger möjlighet till samtal med varandra (förmedla ljud).

Rättsläget/bedömning:

Den enskilda personen ska ha ett individuellt behov av hjälp och stöd som tillgodoses med den tekniska lösningen. Den ska användas med syfte att skydda, stödja, hjälpa eller aktivera den enskilde individen. Den ska alltså inte användas generellt för alla på boendet/avdelningen/enheten.

Den tekniska lösningen får inte användas mot någons vilja.

Alla typer av samtycke från den enskilde godtas. Observera dock nedan avseende hypotetiskt samtycke.

Hypotetiskt samtycke kan godtas om

- alternativa åtgärder har övervägts men den tekniska lösningen medför ett mervärde för den enskilde,
- verksamheten har lämnat individuellt anpassad information om den tekniska lösningen till den enskilde,
- reella försök har gjorts av verksamheten för att utröna den enskildes inställning till den tekniska lösningen, vilket inkluderar att man givit den enskilde lämpligt stöd och hjälp som ger förutsättningar för denne att uttrycka sin vilja, och
- den enskilde inte på något sätt visar eller uttrycker missnöje med eller motstånd mot med den tekniska lösningen.

I de fall omständigheterna i det enskilda fallet innebär att den tekniska lösningen medför ett betydande intrång i den personliga integriteten måste ställning tas till om åtgärden innebär övervakning eller kartläggning. Avgörande för om en åtgärd ska anses innebära övervakning eller kartläggning är inte dess huvudsakliga syfte utan vilken effekt åtgärden har.

Olika lås på dörren till den enskilda personens bostad

Definition:

Olika typer av lås kan användas för att låsa den enskilda personens dörr till bostaden. Det kan vara

- konventionella lås, dvs. låset öppnas med nyckel,
- lås som öppnas med låsbricka e.d.,
- kodlås som öppnas genom att en sifferkombination slås in på en display,
- hotellås – dörren är olåst när man öppnar den inifrån bostaden men låst om man försöker öppna den utifrån.

Det är vanligt att en kombination av angivna lås används vid särskilda boenden för äldre.

Rättsläget/bedömning:

Den enskilda personen ska ha ett individuellt behov av hjälp och stöd som tillgodoses med den tekniska lösningen. Den ska användas med syfte att skydda, stödja, hjälpa eller aktivera den enskilde individen. Den ska alltså inte användas generellt för alla på boendet/avdelningen/enheten.

Det är inte förenligt med portalparagrafen och begreppet god kvalitet i socialtjänstlagen att frihetsberöva eller begränsa en enskild persons rörelsefrihet.

Med frihetsberövande avses bland annat fall då någon faktiskt är förhindrad att förflytta sig utanför ett rum eller annat relativt starkt begränsat område. Personen kan till exempel vara förhindrad att lämna vissa lokaler, genom att han eller hon saknar nyckel till dörrarnas låsanordningar eller inte behärskar den – kanske i och för sig okomplicerade – teknik som krävs för att öppna dörren. Detsamma torde gälla det fall där nyckeln förvaras på en plats som är åtkomlig, men som den enskilde inte informeras om eller förväntas glömma bort. Avgörande är alltså om den enskilde faktiskt är förhindrad att avlägsna sig från området i fråga.

Om den enskilde av något skäl inte kan öppna dörren själv måste han eller hon utan dröjsmål få hjälp av personalen med att öppna den eller få annan påkallad hjälp.

Alla typer av samtycke förutom presumerat eller hypotetiskt samtycke godtas. Detta då lösningen anses vara av särskilt ingripande natur.

Om man låser dörren till den enskildas bostad med hans eller hennes samtycke och han eller hon har svårigheter att ta sig ut själv måste det finnas en planering för hur den enskilda ska kunna få hjälp med att ta sig ut dels i normala situationer, dels i en situation som kräver utrymning. Vidare behöver det finnas en planering för hur personal som ska utföra hälso- och sjukvård eller insatser enligt socialtjänstlagen ska kunna

komma in.

Det är inte förenligt med god kvalitet att den enskilda p.g.a. utformningen av lås låses ute från sin bostad. Detta kan ske t.ex. vid användning av kodlås och hotellås. Verksamheten ska ha en planering för hur detta ska förhindras om tekniken medför en sådan risk.

Teknisk utrustning som förmedlar ljud från den enskilda personens bostad

Definition:

Olika tekniska lösningar som medger att ljud förmedlas till personal från den enskildes rum. Lösningen kan vara kombinerad med olika typer av larm (aktiva och passiva).

Ljudet kan förmedlas vid förbestämda tillfällen eller vid behov (t.ex. då ett larm indikerat rörelse e.d. i rummet).

Rättsläget/bedömning:

Den enskilda personen ska ha ett individuellt behov av hjälp och stöd som tillgodoses med den tekniska lösningen. Den ska användas med syfte att skydda, stödja, hjälpa eller aktivera den enskilde individen. Den ska alltså inte användas generellt för alla på boendet/avdelningen/enheten.

Den tekniska lösningen får inte användas mot någons vilja.

Alla typer av samtycke från den enskilde godtas. Observera dock nedan avseende hypotetiskt samtycke.

Hypotetiskt samtycke kan godtas om

- alternativa åtgärder har övervägts men att den tekniska lösningen medför ett mervärde för den enskilde,
- verksamheten har lämnat individuellt anpassad information om den tekniska lösningen till den enskilde,
- reella försök har gjorts av verksamheten för att utröna den enskildes inställning till den tekniska lösningen, vilket inkluderar att man givit den enskilde lämpligt stöd och hjälp som ger förutsättningar för denne att uttrycka sin vilja, och
- den enskilde inte på något sätt visar eller uttrycker missnöje med eller motstånd mot med den tekniska lösningen.

Teknisk utrustning som förmedlar bild från den enskilda personens bostad

Definition:

Olika tekniska lösningar som medger att bild förmedlas till personal från den enskildas rum. Det kan vara fasta eller mobila kameror som t.ex. en ”Giraff”¹³.

Bilden kan förmedlas vid förbestämda tillfällen eller vid behov (t.ex. då ett larm indikerat rörelse e.d. i rummet).

Rättsläget/bedömning:

Den enskilda personen ska ha ett individuellt behov av hjälp och stöd som tillgodoses med den tekniska lösningen. Den ska användas med syfte att skydda, stödja, hjälpa eller aktivera den enskilde individen. Denna ska alltså inte användas generellt för alla på boendet/avdelningen/enheten.

Särskilda boenden för äldre anses vara en plats dit allmänheten inte har tillträde. Tillstånd behövs då inte för att bedriva kameraövervakning men den som bedriver övervakningen måste tillse att det finns rättsligt stöd för kameraövervakning enligt 22 eller 23 §§ i kameraövervakningslagen. Man måste också uppfylla reglerna i 24 § om tillvägagångssätt och dokumentation.

Kameraövervakning av en plats dit allmänheten inte har tillträde

22 § Kameraövervakning av en plats dit allmänheten inte har tillträde får bedrivas om den som ska övervakas har samtyckt till övervakningen. Den övervakade har rätt att när som helst återkalla samtycket. Ytterligare övervakning av honom eller henne får därefter inte ske.

23 § Kameraövervakning av en plats dit allmänheten inte har tillträde får bedrivas utan samtycke om

- 1, övervakningen behövs för att förebygga, avslöja eller utreda brott, förhindra olyckor eller andra berättigade ändamål, och
- 2, övervakningsintresset väger tyngre än den enskildes intresse av att inte bli övervakad, med särskilt beaktande av hur övervakningen ska utföras, om teknik som främjar skyddet av den enskildes personliga integritet används och vilket område som ska övervakas.

24 § Den som bedriver kameraövervakning av en plats dit allmänheten inte har tillträde ska se till att

- 1, övervakningen sker endast för särskilda och berättigade ändamål,
- 2, ändamålen med övervakningen dokumenteras, och
- 3, övervakningen inte sker i större omfattning än vad som behövs för att tillgodose ändamålen med övervakningen.

I de fall de grundläggande förutsättningarna om att den tekniska lösningen ska tillgodose ett individuellt behov hos den enskilde med syfte att skydda, stödja, hjälpa eller aktivera den enskilde individen är uppfyllda och den enskilde samtyckt till kameraövervakning är denna tillåten. *Observera att samtycket måste vara informerat och uttryckligt.*

TEKNISKA LÖSNINGAR I ALLMÄNNA UTRYMMEN

Olika typer av lås på enhets/avdelnings- och ytterdörr, hissar samt grindar vid trappor eller liknande

Definition:

Olika typer av lås kan användas för att låsa dörrar till enheter/avdelningar, hissar och ytterdörren till det särskilda boendet, t.ex.

- konventionella lås, dvs. låset öppnas med nyckel,
- lås som öppnas med låsbricka e.d.,
- kodlås som öppnas genom att en sifferkombination slås in på en display.

Även grindar används för att begränsa åtkomst till t.ex. trappor.

Rättsläge/bedömning:

Ytterdörren till en särskild boendeform kan vara låst, så som det är brukligt i de flesta människors hem. Detsamma gäller dörrar till avdelningar och enheter. Låset måste vara konstruerat så att den enskilde själv kan låsa upp. Det är inte förenligt med portalparagrafen och begreppet god kvalitet i socialtjänstlagen att frihetsberöva eller begränsa en enskild persons rörelsefrihet. Att använda alltför komplicerade lås som förhindrar den enskilde att öppna dörren är att betrakta som inlåsning. Detta gäller oavsett vilken typ av lås eller annan anordning som används.

Om den enskilde av något skäl inte kan öppna dörren själv måste han eller hon utan dröjsmål kunna få hjälp av personalen med att öppna den eller få annan påkallad hjälp.

Om ytterdörren är låst måste det finnas en planering för hur en utrymning vid till exempel en brand eller annan liknande fara ska genomföras.

Fördröjning av och/eller larm vid öppning av enhets-/avdelnings- eller ytterdörr, hissar samt grindar vid trappor eller liknande

Definition: Dörrar och grindar kan vara försedda med tekniska lösningar som medför att de öppnas efter fördröjning

Rättsläget/bedömning: Det är inte förenligt med portalparagrafen och begreppet god kvalitet i socialtjänstlagen att frihetsberöva eller begränsa en enskild persons rörelsefrihet. För låsning av enhets-/avdelnings- och ytterdörrar samt hissar och grindar vid trappor eller liknande se föregående rubrik

Den äldre får alltså inte begränsas av lås eller andra anordningar. Däremot kan dörren/grinden ha ett lås som det tar en viss tid att öppna.

Om den enskilde av något skäl inte kan öppna dörren/grinden själv måste han eller hon utan dröjsmål kunna få hjälp av personalen med att öppna den eller få annan påkallad hjälp.

Teknisk utrustning som förmedlar rörelser i allmänna utrymmen

Definition:

Teknisk utrustning som registrerar och förmedlar rörelser i korridorer, kök eller andra allmänna utrymmen till personal.

Här avses tekniska lösningar som tillämpas på alla som rör sig på det särskilda boendet. Det kan vara fråga om t.ex. rörelsesensorer i golv, tak eller larm som indikerar när någon lämnar enheten/avdelning/boendet m.m. Nedanstående ställningstagande gäller *inte* kameror.

Rättsläget/bedömning:

Syftet med lösningen ska vara att tillgodose tryggheten och säkerheten för de som bor på avdelningen/enheten och får inte vara att övervaka eller kartlägga enskilda individer.

Anpassad information om den tekniska lösningen ska lämnas till alla som bor på avdelningen/enheten.

Teknisk utrustning som förmedlar bild från allmänna utrymmen

Definition:

Olika tekniska lösningar som medger att bild förmedlas till personal från allmänna utrymmen på det särskilda boendet. Det kan vara fasta eller mobila kameror som t.ex. en ”Giraff”.

Bilden kan förmedlas vid förbestämda tillfällen eller vid behov (t.ex. då ett larm indikerat rörelse e.d.).

Rättsläget/bedömning:

Särskilda boenden för äldre anses vara en plats dit allmänheten inte har tillträde. Tillstånd behövs då inte för att bedriva kameraövervakning men den som bedriver övervakningen måste tillse att det finns rättsligt stöd för kameraövervakning enligt 22 eller 23 §§ i kameraövervakningslagen. Man måste också uppfylla reglerna i 24 § om tillvägagångssätt och dokumentation. (se sid xx)

Kameraövervakning i dessa fall kräver som huvudregel ett informerat och uttrycklig samtycke från de som övervakas. Detta torde omfatta såväl de enskilda som personal.

NÖDRÄTT - NÖDVÄRN

För att hindra att någon skadar sig själv kan s.k. nödrätt användas. Våld eller handling som annars skulle vara brottslig får tillgripas för att avvärja fara för liv, hälsa eller egendom. Förutsättningen är att våldet eller handlingen som används för att avvärja faran anses som försvarlig – man får inte använda mer våld än nöden kräver.

Nödrätten skall tillämpas restriktivt och endast när det inte finns andra sätt att avvärja fara. Nödrätt kan åberopas så länge som fara för liv, hälsa eller egendom föreligger.

Detta till skillnad från reglerna om nödvärn vilka är tillämpliga endast så länge som ett brottsligt angrepp pågår.

En brukare som försöker ta sitt liv kan fasthållas så länge som risken för ett självmord bedöms som överhängande (nödrätt).

En brukare som hotar eller attackerar personal kan fasthållas endast så länge som angreppet pågår (nödvärn).

Tillkalla polis om medarbetaren inte kan hantera situationen, och det är en uppenbar risk att brukaren kan skada sig själv eller annan person.

OBS! Nödrätt/Nödvärn ska endast tillämpas i undantagsfall (akuta situationer) när allvarlig fara föreligger för brukarens eller andras liv och hälsa. Nödrätten/Nödvärnet får inte ligga till grund för rutinmässiga ingripanden.